

Крет Галина Романівна

Івано-Франківський юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»,

завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ПРЕЗУМПЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Правові презумпції у кримінальному провадженні являють собою прямо або непрямо закріплені нормами кримінального процесуального права вірогідні припущення, які дозволяють встановити наявність або відсутність юридичних фактів і призводять до конкретних правових наслідків у сфері кримінального процесуального регулювання. У вітчизняному кримінальному процесі правові презумпції відіграють вагоме значення, що полягає: 1) у впливі на формування кримінального процесу в цілому, його окремих інститутів, а також у впливі на окремі стадії процесу; 2) у впливі на процес доказування, оскільки правові презумпції можуть впливати на предмет і межі доказування, розподіл обов'язку доказування; 3) у полегшенні та прискоренні процесу встановлення істини, що свідчить про їх спрямованість на досягнення завдань кримінального процесу [1, с.8].

У своїй сукупності правові презумпції, що поширюють свою дію на кримінальне провадження, становлять ієрархічно побудовану систему, яка ґрунтується на класифікації правових презумпцій за сферою їх дії та включає в себе три їх групи: 1) загально-правові (які притаманні всім галузям права); 2) міжгалузеві (які діють у декількох галузях права); 3) галузеві (які характерні лише кримінальному процесуальному праву).

До числа загально-правових презумпцій, які поширюють свою дію на кримінальне провадження, належать:

1. Презумпція добропорядності громадян – правова презумпція, яка дозволяє розглядати учасників кримінального провадження, що вступають у ті або інші кримінальні процесуальні правовідносини, як добропорядних, якщо у визначеному законом порядку не буде встановлено інше. Нормами кримінального процесуального законодавства вказана презумпція закріплюється побічно (зокрема, зі змісту норм ст. ст. 65, 66, 69 і 70 КПК України впливає добросовісність дій свідка, який надає правдиві показання, та експерта, який складає правдивий висновок).

2. Презумпція знання закону – правова презумпція, яка передбачає неможливість звільнення особи у випадку вчинення нею протиправного діяння від юридичної відповідальності через незнання законів країни, на території якої вчинено кримінальне правопорушення та здійснюється кримінальне провадження щодо неї. Вказана презумпція прямо закріплена нормами КК України і КПК України та поширює свою дію на кримінальне провадження за умови офіційного оприлюднення закону або іншого нормативно-правового акту, який врегульовує відповідні правовідносини, а у разі вчинення особою кримінального процесуального правопорушення – також за умови роз'яснення учасникам кримінального провадження покладених на них обов'язків.

3. Презумпція законності правових актів – правова презумпція, яка зобов'язує учасників кримінального провадження визнавати законність правових актів і виконувати їх норми, поки незаконність актів не буде встановлена у визначеному законом порядку. Вказана презумпція прямо закріплена нормами КК України і КПК України та поширює свою дію дві групи правових актів: 1) нормативно-правові акти, які застосовуються у кримінальному провадженні; 2) постановлені у кримінальному провадженні кримінальні процесуальні рішення.

Міжгалузевою правовою презумпцією, яка поширює свою дію на кримінальне провадження, виступає презумпція істинності судового рішення, яке набрало законної сили. У кримінальному провадженні вона діє як презумпція істинності вироку суду та ухвали слідчого судді, суду, що набрали законної сили, – правова презумпція, яка передбачає визнання вказаних судових рішень після їх вступу у законну силу істинними, поки вони не будуть скасовані у встановленому законом порядку, та вказує на обов'язковість їх виконання. Нормами кримінального процесуального законодавства вказана презумпція закріплюється побічно (зокрема, зі змісту норми ч. 1 ст. 370 КПК України випливають вимоги до судового рішення: законність, обґрунтованість і вмотивованість).

До числа галузевих правових презумпцій, притаманних кримінальному провадженню, належать:

1. Презумпція невинуватості – правова презумпція, яка передбачає невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та неможливість піддання її кримінальному покаранню, поки її вина не буде доведена в законному порядку та встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Вказана презумпція прямо закріплена нормами Конституції України і КПК України як засада кримінального провадження. Водночас, позиція законодавця у частині віднесення презумпції невинуватості до числа засад кримінального провадження була піддана істотній критиці у доктрині вітчизняного кримінального процесу. Так, В.В. Вапнярчук обґрунтовує наведену позицію відсутністю у презумпції невинуватості такої істотної ознаки принципу як фундаментальність щодо закономірностей і найбільш істотних властивостей кримінального провадження, які відображають тип існуючого судочинства (визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому [2, с.65-66]. Поділяючи таку позицію, потрібно вказати, що презумпція невинуватості за своєю юридичною природою виступає правовою презумпцією та не може розглядатися в якості засади кримінального провадження.

2. Презумпція необ'єктивності учасників кримінального провадження, які підлягають відводу (самовідводу) – правова презумпція, яка вказує на упередженість слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, присяжного та їх заінтересованість у результатах кримінального провадження, яким заявлено відвід (якими заявлено самовідвід), поки у встановленому КПК України порядку їм не буде відмовлено у його задоволенні. Вказана презумпція може носити як спростовний характер (у тих випадках, коли за результатами розгляду самовідводу або відводу буде встановлено відсутність в учасників кримінального провадження або їх родичів заінтересованості в результатах вирішення справи або інших обставин, які викликають сумнів у їх об'єктивності), так і неспростовний характер (за умови встановлення при розгляді самовідводу або відводу інших обставин, які послуговували підставою для його заявлення – участь слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, присяжного у цій справі в якості учасника кримінального провадження з іншим правовим статусом, наявність родинних стосунків з іншими суб'єктами або учасниками кримінального провадження тощо) [3, с.184].

Список використаної літератури:

1. Гаргат-Українчук О.М. Презумпції у кримінальному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ольга Миронівна Гаргат-Українчук. – Одеса, 2010. – 19 с.

2. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика правових презумпцій та їх значення для кримінального процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Юрист України. – 2013. – № 3 (24). – С. 62-68.

3. Ковальчук С.О. Правові презумпції у кримінальному процесі України: поняття, ознаки і система / С.О. Ковальчук // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип. 60. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 179-186.